

אבל מודה רבי יהודה שיש להם בושת, ולעניין למישם ולהעריך את בושתו של העבד, כדי לתת לבן חורין, שיימינן בהו, בכמה יתרצה עבד זה [שנתכוון לביישו] שיעשו לו בושת זו, (24) ואותה שומא יתנו לבן חורין שהוא בייש.

ואי בעית אימא: אפילו תימא תנא דברייתא רבי מאיר הוא, כי מי סברת לפרש — "גדול" — גדול בנכסים, "קטן" — קטן בנכסים, כדקא סלקא דעתך.

לא כן הוא, אלא "גדול" — גדול ממש [בגיל] ו"קטן" — קטן ממש, ואינו דומה המבייש את הגדול למבייש את הקטן, לפיכך, נתכוון לבייש את הקטן ובייש את הגדול, אינו נותן לו דמי בשתו של גדול אלא דמי בשתו של קטן.

ופרכינן: וכי קטן בר בושת הוא? הלא אינו בן דעת להתבייש!?

ומשנינן: איו, אכן יש קטן שהוא בן בושת,

וכדאמר רב פפא לפרש ברייתא אחרת [לקמן עמוד ב]: שייך בושת בקטן דמיכלמו ליה ומיכלם [שמצטער כאשר מזכירים לו דבר שהוא מתבייש בו]. (25)

הכא נמי בכרייתא דנתכוין לבייש את זה ובייש את זה.

מירי בקטן דמיכלמו ליה ומיכלם. ב-19

מתניתין:

המבייש את הערום חייב, ומפרש לה בגמרא.

המבייש את הסומא חייב, כי אף על פי שאינו רואה, מכל מקום מתבייש הוא בלבו, כשהוא יודע שזילזלו בו בפני רבים. (1)

והמבייש את הישן חייב, (2) ומאידך — ישן שבייש פטור. (3)

מבייש את עצמו, ואינו מקפיד על מה שהוא עושה, כשמכלימים אותו אחרים הוא נכלם — ראב"ד.

1. מאירי.

2. כי כאשר הקיץ משנתו הרגיש בבושתו, וקא משמע לן דאף על גב דבשעה שביישו לא נתבייש, וכשנתבייש אחרי שהקיץ הרי כבר כלה מעשה הביוש ולא הוי אלא כגרמא בעלמא, מכל מקום חייב — תוספות יום טוב.

3. צריך עיון, מאי איריא הך דנקט ישן שבייש פטור, הא בכל ארבעה דברים [חוץ מנזק] ישן פטור, כמבואר לעיל כו א?!

לאחד ופגע באחר נחשב מעשה ככוונה, ואף על פי כן לעניין רציחה פטור הוא, כרבי שמעון, משום דאף כשאין חסרון מצד המעשה, מכל מקום לענין רציחה נאמר דין חדש דבעינן כוונה אל הנרצח.

24. רש"י. משמע, שמשערים כמה אדם רוצה ליטול כדי להסכים שביישוהו, ולא כמה אדם מוכן לתת כדי שלא יביישוהו. [ומה שכתב רש"י בכמה יתרצה עבד זה כו' הכוונה — אם היה לו ממון.] וב"שיטה מקובצת" בשם גאון כתב: כמה אדם מתבייש אם מביישים את עבדו.

25. על פי רש"י. ובמאירי כתב: שהוא עומד נכלם כשמכלימים אותו. ואף על פי שהוא

ופטור על הבושת, שנאמר [דברים כה יא]:
 "ושלחה ידה והחזיקה במבושיו", משמע,
 שבכוונה עשתה כן, לפיכך, אינו חייב על
 הבושת עד שיהא מתכוין. (5)

גמרא:

תנו רבנן: בייש אותו כשהוא ערום חייב
 לשלם לו ומכל מקום אינו דומה אם בייש
 אותו כשהוא ערום לבייש אותו כשהוא
 לבוש, וכשאומדים את הבושת, אומדים כמה
 רוצה אדם ערום ליטול כדי שיעשו לו בושת
 זו, (6) ואין אומדים דבר זה באדם לבוש.

נפל מן הגג והזיק ובייש, אם ב"רוח שאינה
 מצויה" נפל, חייב על הנזק כדילפינן לעיל
 [פה ב] מ"פצע תחת פצע" — לחייב על
 שוגג כמזיד ועל אונס כרצון.

ופטור הוא מריפוי שבת וצער דבעינן דומיא
 ד"כי יריבון אנשים" [שמות כא יח] דהיינו
 או מזיד או קרוב למזיד. (4)

וכל שכן שפטור הוא מתשלום על הבושת
 שבייש.

ואם ב"רוח מצויה" נפל, חייב הוא בנזק,
 צער, ריפוי ושבת, היות וקרוב למזיד הוא,

ארבעה דברים, אלא דנאמר דין מיוחד של כוונה
 שיתכוין למעשה שהוא עושה.
 ולפי זה ביאר ר' ליב מאלין את פלוגתת
 התוספות והרב ר' ישעיה [הובאו דבריהם
 בהערה לעיל עמוד א] אם אפשר ללמוד פטורא
 דנתכוין לבייש את זה ובייש את זה, מהא

דנתכוין להרוג את זה והרג את זה:

תוספות סוברים: כוונה בבושת אינה דין
 במעשה ההיזק, אלא הוי דין נפרד של כוונה
 [ועל כן כתבו תוספות נג ב ד"ה שור דמהני
 כוונה גם אחרי מעשה ההיזק], אם כן לא שייך
 ללמוד דין כוונה בבושת מדין כוונה ברציחה,
 ובכל דין בעינן דרשא בפני עצמה.

והרב ר' ישעיה סובר: דדין כוונה הוא
 במעשה היזק ומשום הכי מיתלא תלי בקטלא,
 דאם שם חשוב מעשה רציחה במתכוין, גם
 לענין בושת חשוב מעשה היזק במתכוין.

וכן דעת הרמב"ם [נזקי ממון יד טו] שיש
 חיוב בושת באש, כי הא דבעינן כוונה הוא
 הגדרה בעצם המעשה, והיכא דלא שייך כוונה
 הוי כאדם שהזיק בכוונה.

6. על פי רש"י בסוף עמוד א, ראה שם בהערה.
 וכן דעת הרמ"ה [הובאו דבריו ב"שיטה

ויש לומר: לאו לגופיה איצטריך, אלא
 לדיוקא, לאשמעינן דסומא שבייש חייב, מדלא
 קתני פטור, כדקתני ישן שבייש פטור, דלא כרבי
 יהודה, כדאמרינן לעיל עמוד א.

4. רש"י כו א ד"ה נזק אין.

5. א. כך היא גירסת הרי"ף והרא"ש. ובמשנה
 שבבבאירי גרסינן: אינו חייב עד שיתכוין לשלוח.
 ב. תניא לעיל כז א: ממשמע שנאמר:
 "ושלחה ידה" איני יודע שהחזיקה, מה תלמוד
 לומר: "והחזיקה" לומר לך כיון שנתכוין להזיק,
 אף על פי שלא נתכוין לבייש.

וכתב רבינו יהונתן [בפירוש המשנה כאן]:
 מ"ושלחה ידה" נראה שנתכוונה לבייש,
 ומ"החזיקה" משמע שנתכוונה להזיק, שבחזוק
 גדול אוחותם למעך אותם או לשומו דכא, וקא
 משמע לן שכיון שנתכוונה להזיק, אף על פי
 שלא נתכוונה לבייש — "וקצותה את כפה",
 ממון ולא ממש.

ג. בחידושי רבי אריה ליב מאלין סימן עא
 חקר בהא דבעינן כוונה לענין בושת, האם גדר
 הדין הוי דבלא כוונה חסר במעשה היזק שלו,
 או דמצד המעשה מזיק בושת הוי כמו שאר

אדם, מה שייך לבייש אותו, הרי הוא מבוויש ועומד! (7)

אמר [פירש] רב פפא: לא מיירי באדם שאינו מקפיד על בושתו, ומהלך ערום בפני בני אדם, אלא מאי "ערום" דברייתא: כגון דאתא זיקא כרכינהו למאניה [הרוח נשבה בו, כרכה את בגדיו והרימה קצת את שולי בגדו] (8) ואתא הוא דלינהו טפי [הוסיף

וכן אם בייש אותו בבית המרחץ חייב לשלם לו, ואינו דומה אם בייש אותו בבית המרחץ, שבני אדם עומדים שם ערומים, ואין להם בושת כל כך, לבייש אותו כשהוא בשוק.

אמר מר בברייתא: ביישו ערום חייב.

ומתמהינן: אמאי, וכי ערום בר בושת הוא? כיון שאינו מקפיד ללכת ערום בפני בני

מקובצת" פג ב].

ותירץ: ערום שאני, דכיון דמבזה את עצמו כל כך שהולך ערום בשוק, אינו מקפיד כלל על שום בושת, מה שאין הא דלקמן דלא מיירי אלא בקצת בושת, דומיא דאותה אשה שגילתה את ראשה בלבד, [לשון הב"ח משמע כה"ש לטי גבורים" שבמציאות אינו מתבייש, ולדברי ה"ם של שלמה" יש לומר: אשה שמגלה את ראשה, אינה נחשבת כשוטה שאין לו בושת, היות ואין כאן אלא קצת בושת].

עוד יש לומר: יש לחלק בין אדם שמבייש את חברו באותה שעה שהוא מבייש את עצמו, לבין אם בהזדמנות אחרת בייש את עצמו.

ג. ביבמות סג ב איתא: "אמר נבל בלבו אין אלהים" וגו' במתניתא תנא: אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלכין ערומים בשוק, שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך בשוק ערום. ולכאורה יש לומר שבאנשים כאלו שייך בושת ברקיקה וסטירה, היות שדרך מקומם שלא להקפיד על הלבוש, אך מדברי הרמב"ם שגם במרחץ, שדרך בני אדם לילך ערומים, לא שייך בושת, הוא הדין נמי באנשי ברבריא ואנשי מרטנאי.

8. א. כתבו התוספות: דוקא אם אתא זיקא ודלינהו למאניה, אבל אם הוא עצמו דלינהו, ובא חברו ודלינהו טפי — פטור, כיון שזה אינו מקפיד, או שמא ה"ה אם הוא עצמו דלינהו, והא דנקט אתא זיקא, אורחא דמילתא נקט.

7. א. רש"י. כי אין לך שוטה גדול מזו ואין לו בושת כלל — "ים של שלמה". לפי זה מי שרקק בו או שסטר את לחיו פטור, כשוטה שאין לו בושת כלל, [וב"ש לטי הגבורים" אות ג כתוב: לאו בר בושת הוא ואפילו כו' רוקקין בו אינו מתבייש]. וכן דעת הרמב"ם שכתב [חובל ומזיק ג ב]: המבייש את הערום או את מי שהוא במרחץ פטור, ולא חילק באופני הביוש. [וצריך תלמוד לדברי ה"ם של שלמה", ערום בבית המרחץ, אמאי נידון כשוטה הלא כך הוא דרך בני אדם!]

אבל תוספות כתבו: דפשיטא דערום בר בושת הוא אם רוקק בו או סטרו. ומה שהקשתה הגמרא "ערום בר בושת הוא", "בית המרחץ בר בושת הוא", הוא משום דמשמע שבייש אותו במה שהוא ערום, דהיינו שמגלה את גופו ומערימו. [ועל כן קתני ביישו ערום ולא קתני בייש את הערום — "שיטה מקובצת" בשם הרא"ש]. ועל זה מקשה הגמרא וכי בר בושת הוא, כלומר היאך יכול לביישו בהערמה אם הוא כבר ערום.

ב. הקשה הב"ח [תכ כד]: לפירוש רש"י והרמב"ם מאי פריך הכא ערום בר בושת הוא, הלא אף על גב דאדם רשאי לבייש את עצמו, מכל מקום אחרים שמביישים אותו חייבים [כדאמר רבי עקיבא לקמן צ ב]! ?

להרים את הבגד] וביישיה. (9)

אמר מר בבביתא: ביישו בבית המרחץ חייב.

ומתמהינן: אמאי, וכי בית המרחץ בר בושת הוא? הרי כולם עומדים שם ערומים ואין להם בושת?! (10)

אמר [פירש] רב פפא: לא מיירי בבית המרחץ ממש, שכולם עומדים שם ערומים, אלא שביישו על גב הנחר שגילה הוא קצת את גופו כדי לרחוץ רגליו או שוקיו, וזה בא ועשאו ערום. (11)

בעי [הסתפק] רבי אבא בר ממל: בייש אותו

הבגד לחוד?!

ועוד, הרי ביישו בדברים פטור [צא א] ואין דיבורו יחייבו בתשלומים?! אך על כל פנים לדברי הגאון מתיישבת הערת ה"בית אהרן".

10. רש"י. ולשיטת תוספות יש לפרש כך: מה שיך לבייש בהערמה, הרי הוא כבר ערום.

ולשיטת רש"י יש לתמוה, מאי מקשה, בשלמא מי שמהלך ערום בשוק, אות הוא שאינו חס על כבודו וכשוטה הוא, אבל בבית המרחץ, הרי כולם עומדים כך, ואמאי יהיה המבייש פטור?!

ויש שתירצו: כאן מודה רש"י לפירוש התוספות, כי אמנם מעיקרא הבינה הגמרא ש"ערום שביישו" הוא כפשוטו – שבייש מי שמהלך ערום בשוק, אך כשתירצה הגמרא דמיירי באופן שהרים את בגדו, אם כן לא מיירי באדם ערום [שהרי אינו ערום לגמרי], אלא בבושת של ערמימות. ולפי זה אף סיפא דבית המרחץ יש לפרש באדם לבוש שהיה בבית המרחץ, ובא אחד והפשיטו, ומקשינן: וכי בר בושת הוא מקום זה, הלא כולם עומדים כך, ואין להם בושת במה שהם ערומים, ומה בושת יש במה שהפשיטו [ראה כעין זה ב"שיטה מקובצת" בשם גאון. ולפי זה אם יבייש אותו ברוק וכיוצא פשיטא דחייב, אך ברמב"ם משמע שבכל גווני פטור].

11. רשב"א. ולדבריו, ביישו ערום חייב, כי הוא לא בייש את עצמו, אלא הרוח ביישנו; ביישו

ויש לבאר את ספיקם כך: הרי שנינו לקמן צא ב שמי שבייש את חברו אינו יכול להפטר בכך שהוא יוכיח שחבירו בייש את עצמו בהזדמנות אחרת, אם כן יש לומר שגם הכא, אף על פי שהוא בייש את עצמו בגילוי גופו, אין זה פוטר את חברו, או יש לומר אם הוא גילה את גופו הרי מוכח שהוא איננו מקפיד על כך, אם כן אף אם יבוא חברו ויוסיף על כך יהיה פטור, וראה מה שהובא בהערה הקודמת בשם ה"ח. [ברשב"א גם כן משמע לפטורא, ראה שם.]

ב. לקמן צא א אמר רב פפא: לא שנו שאדם חייב אם רקק בחבירו, אלא אם רקק בגופו של חברו, אבל אם הגיע הרוק בבגדו, הרי זה כמבייש בדברים שהוא פטור מלשלם, אם כן תיקשי: אמאי מחוייב בתשלומי בושת אם הגביה את בגדו, הרי לא נגע בגופו של חברו?! ויש לומר: היות שגילה את גופו, הרי זה כהגיע הרוק לגופו, אף על פי שהוא לא נגע בגופו – על פי חידושי הרי"ם.

לפי זה, אם הרים את חלוקו העליון, ונתגלה הבגד שתחתיו, אינו חייב בתשלומין, והכא מיירי בסתם אדם שלבוש חלוק אחד בלבד, וכשהרים אותו ונתגלה גופו – על פי "חסדי דוד".

9. תיבת "וביישיה" לכאורה מיותרת – "בית אהרן". וב"שיטה מקובצת" בשם גאון כתוב: ואתא איהו דלינהו טפי, ואמר ראו איש פלוני זה שעומד ערום. וצריך תלמוד: מה צורך בדיבור זה, מדוע אינו מתחייב על ידי פעולת הגבהת

כשהוא ישן ומת מתוך השינה ולא הכיר
בבושת שעשה לו זה מהו דינו?

ושאלין: מאי קמבעיא ליה [מה הם צדדי
הספק]?

אמר [פירש] רב זביד: הכי קמבעיא ליה:
האם חיוב בושת משום כיסופא וחפיית
פנים (12) הוא, והא מית ליה, והיות שלא

נודעה לו בושתו, הרי לא חפו פניו, ולית
ליה כיסופא. (13)

או דלמא, חיוב בושת משום זילותא הוא, (14)
שמזלזל בכבודו בפני רבים, ואף על פי
שהוא אינו מכיר בכך, סוף סוף הא אוזליה
[זילזל בכבודו], (15) לפיכך, המבייש את
הישן ומת משלם דמי בושתו ליורשיו. (16)

דדהבא זו דמי בשתו הוא, ואין בושת למת —
שו"ת ריב"ש סימן כו. [ואף על פי שתלמיד חכם
שאני משאר כל אדם, כי לכבוד תורתו מחייבים
אותו אף על ביוש בדברים, כמו שכתב הרמב"ם
והריב"ש בתשובה רטז, מכל מקום לענין לאחר
מותו אין חילוק בין תלמיד חכם לשאר כל
העם.]

14. אם תמצוי לומר משום זילותא, יש לומר אף
משום זילותא, ויש לומר משום זילותא ולא
משום כיסופא — על פי "לחם משנה" [ג ג]
ונפקא מינה: האם בייש את הישן ומת חייב
לשלם ליורשים כמו שמשלם מי שבייש את
הישן וניעור משנתו ונודעה לו בושתו.

והנה מבואר בסמוך של"שוטה" אין כיסופא
ולא זילותא, כי אין לך בושת גדולה מזו, ובאדם
שהוא לפעמים שוטה ולפעמים פקח, ובייש אותו
כאשר היה שוטה, יש לומר: זילותא אין כאן,
אבל כיסופא — כאשר תעבור שטותו יש כאן,
אמנם ב"מנחת חינוך" מצוה מט אות יג כתב על
פי המבואר בסוגיא כאן שהמביישו פטור. [ראה
להלן הערה 18.]

15. על כן מצינו שיש חיוב כיבוד והידור
לתלמיד חכם סומא [קידושין לג א], כי אמנם
הוא אינו מרגיש בכך, אבל כיבוד והידור יש כאן
— על פי "גינת וורדים".

16. לפי דרכך למדת שהיורש יורש תשלומי
חמשה דברים — מאירי.

בבית המרחץ חייב, אף שהוא גילה את בשרו, כי
הוא גילה את עצמו בעל כרחו כדי לרחוץ את
גופו, וחבירו גילה אותו ללא צורך וכדי לביישו.
וב"ים של שלמה" פירש: אף שדרך העולם
לפעמים מגולים על גב הנהר, מכל מקום מאחר
שזה היה לבוש — חייב. וכעין זה ב"שיטה
מקובצת" בשם הרב ר' ישעיה: שיש בני אדם
שאינן מפשיטין בגדיהן כשרוחצים בנהר, עד
שהם בתוך המים.

ובשם גאון כתב ב"שיטה מקובצת": על גבי
הנהר ועיכבו מליד שם כדי להסתכל בו
[ובמאירי על אתא זיקא כרכינהו למאניה כתב
שעיכב את כנפיו שלא לחזור ולכסותו]. וחידוש
יש בדבריהם, כי הרי אינו עושה מעשה כדי
לבייש, אלא מונע את המתבייש שלא יוכל
להנצל מן הבושה. [והוי כמו אדם שהיה בחדר
ואהדקיה באינדרונא שאינו חייב בשבת לדברי
הרא"ש כפי שהובא לעיל פה ב בהערות.]

12. רש"י. והוא מלשון הכתוב [אסתר ז ח]:
"ופני המן חפו" ומתרגמין "איתחפיוו בהתא"
— התכסו בושה.

13. שמעת מינה, המבייש את המת פטור.
לפיכך, אף על פי שמי שמבזה את החכם לאחר
מותו בר נידוי הוא, כדמוכח בברכות יט א, מכל
מקום הא דאמרינן בירושלמי [הלכה ו] דהמבייש
את החכם קונסים אותו לשלם ליטרא דדהבא,
אם ביישו לאחר מותו פטור הוא, כי ליטרא

תא שמע מברייתא דמשום זילותא הוא, ואם ביישו ומת חייב:

רבי מאיר אומר: חרש וקטן יש להן בושת, והמביישן חייב; שוטה אין לו בושת והמביישו פטור.

אי אמרת בשלמא חיוב דבושת משום זילותא הוא, היינו דקתני קטן יש לו בושת, שאף על פי שאינו מבין ומכיר בבושתו, והרי הוא כמבייש את הישן, מכל מקום הרי זילזל בכבודו, וחייב. (17)

אלא אי אמרת חיובא דבושת משום כיסופא הוא, אמאי חייב, וכי קטן בר בושת הוא, והרי אינו מכיר בבושתו!?

ומתמהינן: אלא מאי בעית למימר: משום זילותא, אם כן תיקשי לך: אפילו שוטה נמי יתחייב המבייש אותו, דהא אף גב דלית ליה "כסיפותא", מכל מקום "זילותא" שייך אצלו!?

אמרי [תירצון] בני הישיבה: לא שייך "זילותא" אצל שוטה, כי אין לך בושת וזילותא גדולה מזו, ולא שייך להוסיף זלזול לאדם פחות ונקלה כשוטה.

ושאלינן: מכל מקום ניפשוט מינה [מהברייתא] דמשום "זילותא" הוא, דאי משום "כיסופא", וכי קטן בר כיסופא הוא!?

ודחינן: לעולם משום "כיסופא" הוא, ואף אצל קטן שייך כיסופא, וכדאמר רב פפא לקמן דשייך בושת בקטן שגדל קצת דמיכלמו ליה ומיכלם [שמצטער כאשר מזכירים לו דבר שהוא מתבייש בו].

הכי נמי לא מיירי בכל קטן (18) אלא בגדול קצת דמיכלמו ליה ומיכלם.

רב פפא אומר: הכי קמבעיא ליה לרבי אבא בר ממל:

17. א. מחרש לא הביאו ראיה, כי היות ויש לו דעת קלושה, כדאיתא ביבמות ק"ג א, אם כן יש לומר שהוא עצמו מרגיש בבשתו. [ומכל מקום אינו דומה מבייש חרש למי שבייש פקח — מאירי.]

ב. בברייתא מבואר להדיא שחרש יש לו בושת, וכן פסק הרמב"ם [חובל ומזיק ג ד] ויש לתמוה במה שכתב הרמב"ם [נערה ב יא] בחרשת שנאנסה שאינו משלם לה אלא צער ולא בושת!?! — מנחת חינוך מצוה סא אות כא — ו.

ואין לומר: חיוב תשלומי אונס ומפתה אינם כחיוב חובל ומזיק, שהרי "נזק" לדעת הרמב"ם [חובל ומזיק ה ו] הוא "קנס" והמודה בקנס פטור ואילו "פגם" באונס ומפתה הוא חוב

"ממון" [נערה ב יב], כי אם באת לחלק ביניהם ולומר שחרשת איננה שייכת לפרשת אונס ומפתה, ועל כן פטרוהו מתשלום בושתה, אם כן אף מן הצער יש לפוטרו מאותו הטעם, ואם חייב האונס בצער החרשת [ובפשוטו הוא תשלום "ממון" מדין אונס, ולא תשלום "קנס" מדין חובל], אם כן, חרשת הרי היא בכלל פרשת אונס ומפתה, ומה שפטרו אותו מבושת הוא היות ולחרשת אין בושת, ותיקשי הא קיימא לן יש לחרש בושת וכדפסק הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק!?

18. יש שהקשו, לשיטת רבינו שמשון [הובאו דבריו לעיל פה א הערה 14] שחיוב צער אינו מתייחס לשעת ההיזק בלבד, אלא גם על הצער

בושת דבני משפחה, אם כן, אפילו שוטה נמי יתחייב המבייש אותו, דהא איכא בושת דבני משפחה?!

ומשנינן: לא שייך בושת אצל שוטה אפילו לגבי בני משפחה, כי אין לך בושת גדולה מזו, ולא שייך להוסיף בושת לבני משפחה על ידי שיזלזלו בכבודו של קרובם השוטה.

ושאלינן: מכל מקום ניפשוט מינה [מהברייתא] דחיוב בושת אף משום בושת משפחה, דאי משום כיסופא דידיה בלבד הוא, וכי קטן בר "כיסופא" הוא, הלא אין בו דעת להכיר בבושתו?!

אמר רב פפא: אין, אכן יש קטן שהוא בר בושת וכיסופא, וכגון דמיכלמו ליה ומיכלם, ולעולם משום כיסופא דידיה הוא, והא דקתני: קטן יש לו בושת, בקטן שהוא גדול קצת ומכיר הוא בבושתו.

והתניא בבבביתא כדברי רב פפא: רבי

האם חיובא דבושת משום כיסופא דידיה דווקא הוא, והא מיית ליה ולא איכסיף.

או דלמא חיובא דבושת אף (19) משום בושת משפחה הוא, שהם מתביישים במה שיזלזלו בכבודו של קרובם, ואף על פי שמת ולא נודעה לו בושתו, הרי בני משפחתו מתביישים.

תא שמע מברייתא דמשום בושת משפחה הוא: הרש וקטן יש לו בושת, והמבייש חייב. שוטה אין לו בושת והמביישו פטור.

אי אמרת בשלמא חיובא דבושת אף משום בושת משפחה הוא, היינו דקתני: המבייש את הקטן חייב.

אלא אי אמרת חיובא דבושת לא שייך אלא משום כיסופא דידיה, וכי קטן בר בושת הוא?!

ומתמהינן: אלא מאי בעית למימר: משום

כיסופא דידיה הוא, אלא דמספקא ליה אם שייך אף בושת דמשפחה, לפיכך המבייש את הגר חייב [רמב"ם ג ד] אף על פי שאין לו משפחה [ובפשוטו בייש גר ישן ומת הוי בכלל ספיקא דרבי אבא בר ממל] אך ב"לחם משנה" משמע דמספקא ליה אם בושת משפחה דוקא.

ב. אם תימצי לומר דיש חיוב גם משום בושת משפחה, יש לעיין מדוע אין חיוב תשלומין נפרד לבני המשפחה, בכל בושת ובושת? עוד צריך תלמוד הלא לקמן צא א מבואר דביישו בדברים פטור, ואפילו אם רקק בו והגיע הרוק לבגדו פטור הוא, היות ובעינין שיפגע בגופו, אם כן מאי טעמא יש חיוב תשלומין על בושת המשפחה, הרי לא בייש אותם בגופם, והוה ליה כמבייש בדברים? [וכן איתא בכתובות סו א

המתמשך הוא חייב, אם כן, אמאי בקטן דמיכלמו ליה ולא מיכלם, אין חיוב "בושת", הלא כשיגדל יתבייש כשיזכירו לו מה שעשו לו בקטנותו?!

ויש לומר: הא דמחייבין בצער המתמשך אינו אלא באופן שהוא המשך ישיר למעשה שנעשה בשעת ההיזק [כצער הבתולים וכצער קטיעת ידו ורגלו עד שיתרפא], אבל הכא, כשיזכירו לו את בושתו, דבר חדש הוא, ולא הוי אלא גרמא [וכן משמע בשו"ת הרא"ש (קא ב) דפשיטא לכולי עלמא שאין מתחייבים על בושת הבא לאחר זמן על ידי שמזכירים לו את בושתו].

19. א. בפשוטו יש לפרש דבדאי עיקר בושת

אומר: **הרש יש לו בושת**, שמכיר הוא בבושתו ומצטער, לפיכך המביישו חייב.

שוטה — **אין לו בושת** כי אין לך בושת גדולה מזו.

קטן — **פעמים יש לו בושת**, והמביישו חייב; **פעמים** — **אין לו בושת** והמביישו פטור.

כיצד: (20) **הא יש לו בושת** [דמיכלמו ליה ומיכלם, **הא** [אין לו בושת] דמיכלמו ליה ולא מיכלם, והיות שהוא אינו מכיר בבושתו,

אין המביישו חייב, אף על פי שזולל בכבודו ונתביישו בני משפחתו. (21)

שינוי במשנה: **המבייש את הפרומא** והמבייש את הישן חייב וישן שבייש פטור.

וממה שחילקה המשנה לענין ישן, בין ביישו אותו, לבין אם בייש הוא את אחרים, ולענין סומא לא חילקה המשנה, משמע דלענין סומא בין ביישו אותו בין בייש את אחרים — חייב. (22)

דאין חיוב תשלום בושת למשפחת עני בן טובים היות ולא הזיק את גופם.]

ויש שפירשו: **הא פשיטא** דהמעשה המחייב הוא מה שבייש את הישן, וכל ספיקת הגמרא הוא, **האם יש להחשיב את המעשה הזה כמעשה ביוש**, היות והתוצאה שלו איננה כלפי אותו אדם, אלא כלפי אחרים, אבל גם אם ננקוט שבושת משפחה הוי ביוש, אין זה אלא סיבה להחשיב את מה שפגע בישן עצמו כמעשה ביוש, לפיכך, חיוב התשלומין הוא לישן עצמו [ולבני משפחתו — רק מדין ירושה]. ושפיר הוי מבייש בגופו ולא מבייש בדברים. [ובב"ח תכ כו כתב אליבא דהרמב"ם שמי שבייש את הקטן דמיכלמו ליה ומיכלם מיחייב תרתי משום בושת ידידה ומשום בושת דבני משפחה.]

20. אין זה מדברי הברייתא, אלא רב פפא הוא דמפרש לה הכי — "חילופי גירסאות".

21. על פי תוספות. לפי זה נפשט ספיקו של רבי אבא בר ממל, ואם בייש את הישן ומת פטור הוא מלשלם, כי אין בושת אלא כיסופא דידיה, ולא זילותא או בושת משפחה, שהרי אם תאמר משום זילותא או בושת משפחה, אף בקטן דמיכלמו ליה ולא מיכלם שייך בושת. אמנם הרמב"ם [חובל ומזיק ג ג] כתב: ואם

מת מתוך שנתו ולא הקיץ, ולא הרגיש בזה שביישו, אין גובין בושת זו מן המבייש, ואם תפסו היורשים אין מוציאין מידם. כלומר דבר זה מוטל הוא בספק, לפיכך אין גובין בושת זו, ואם תפסו אין מוציאין מהם.

וכתב הגר"א [תכ מא] שהרמב"ם לא גרס בגמרא את הברייתא הזו, ולא נפשטה בעיא דרבי אבא בר ממל, אך ב"אבן האזל" כתב שאמנם לא קשה מן הגמרא על הרמב"ם, אבל דברי הרמב"ם עצמן קשים, שהרי לקמן בהלכה ד כתב הרמב"ם לחלק בין קטן שמתבייש לבין קטן שאינו מתבייש, ומשמע דבקטן שאינו מתבייש פטור לגמרי, ולא הוי ספיקא דדינא דילמא בתר זילותא או בושת משפחה אזלינן.

וב"לחם משנה" תירץ שבקטן שאינו מתבייש אין אפילו זילותא ובושת משפחה, לפיכך המביישו פטור, אבל לא תפשוט מהכא בעיא דישן ומת [וכן כתב ב"אבן האזל" וראה ב"לחם משנה" עוד תירוץ. ובב"ח [תכ כו] כתב שבקטן שמתבייש חייב לשלם גם על בושת עצמו, ובאינו מתבייש רק על בושת משפחה.]

22. רש"י ותוספות. אבל ממה שהמשנה מחייבת את מי שבייש את הסומא, אין ראיה, כי גם רבי יהודה מחייב אותו, ורק אם הסומא בייש אחרים פטר אותו רבי יהודה, וכדאמרינן לעיל עמוד א.

אם כן, מתניתין דלא כדעת רבי יהודה היא, דתניא בברייתא: רבי יהודה אומר: סומא שבייש את אחרים אין לו דין בושת, ופטור הוא.

וכך היה רבי יהודה פוטר את הסומא מחייבי גלויות [שלא יתחייב גלות] אם רצח בשוגג, ומחייבי מלקיות [שלא יתחייב מלקות בבית דין] ומחייבי מיתות בית דין [שלא יתחייב "מיתת בית דין"] אם עבר עבירה שחייבין עליה מלקות או מיתת בית דין, כשם⁽²³⁾ שפטור אותו רבי יהודה מחיוב בושת, וכולה מפרש ואזיל:

א. מאי טעמא דרבי יהודה דפטור סומא מחיוב בושת? גמר [לומד] "גזירה שווה" "עיניך" — "עיניך"⁽²⁴⁾ מעדים זוממין.

מה התם [בעדים זוממין] כתיב [דברים יט כא]: "ולא תחוס עיניך" וסומין לא חייבים בעונש עדים זוממין, כי אם סומא הוא בשתי עיניו, אי אפשר לו להעיד שקטע ידו של חברו, שהרי אינו רואה.⁽²⁵⁾

אף הכא [בחיוב בושת] כתיב [דברים כה יב]: "וקצותה את כפה, לא תחוס עיניך" וסומין לא חייבים בתשלום זה.

ב. ומאי טעמא דרבי יהודה דפטור לסומא

מחייבי גלויות? דתניא בברייתא: נאמר בפרשת רוצח בשוגג [במדבר לה כב — כג] "ואם בפתע בלא איבה הדפו, או השליך עליו כל כלי בלא צדיה. או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימות, והוא לא אויב לו, ולא מבקש רעתו."

וממה שאמר הכתוב: "בלא ראות", משמע, שהוא רואה במקום אחר, וכאן היה בלא ראות, — פרט לסומא שאינו רואה כלל, כך הם דברי רבי יהודה.

רבי מאיר חולק ואומר: אדרבה, "בלא ראות" — לרבות את הסומא.

ומפרשין פלוגתייהו: מאי טעמא דרבי יהודה? אמר לך רבי יהודה: נאמר בפרשת רוצח בשוגג במקום אחד [דברים יט ה]: "ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים, ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ, ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת, הוא ינוס אל אחת הערים האלה [ערי מקלט], וחי". וממה שסתם הכתוב ולא מיעט את הסומא, משמע, כל הנכנס ליער לחטוב עצים בכלל ואפילו סומא.

לפיכך, כשכתב רחמנא במקום אחר [במדבר לה כג]: "בלא ראות", אמרינן: למעוטי אתא ואין הסומא חייב.

והראב"ד כתב: סומא פטור ואינו בדין בושת כלל, לא ליתן ולא ליקח.

23. ומאן דפליג ארבי יהודה לענין בושת, פליג נמי לענין חייבי גלויות, מלקיות ומיתת בית דין. אמנם מצד דרכי הדרשות, אין הפטור מבושת ומשאר עונשים תלויים זה בזה [ראה להלן פז א בתוספות ד"ה וכן] על כן שנה התנא את דברי

רבי יהודה בשתי בבות.

24. "עיניך" לאו דוקא, כי בפסוק נאמר "עיניך" בלשון יחיד.

25. רש"י. ותמה על כך רבי עקיבא איגר: אי משום האי טעמא. הרי אם ראה את העדות, ואחר כך נסתמא, יוכל להעיד ושייך בו הזמה,

ורבי יהודה אמר לך: אין כאן שני מיעוטים כי החוא קרא ד"בבלי דעת" לא בא למעט סומא אלא פרט למתכוין להרוג את מי שאין חייבים על הריגתו [בהמה, גוי, או נפל] והרג את מי שחייבים על הריגתו [ישראל בר קיימא] הוא דאתא.⁽²⁷⁾

ג. ומאי טעמא דרבי יהודה דפטר סומא מחייבי מיתות בית דין אתיא ב"גזירה שוה": "רוצח" — "רוצח" מחייבי גלות:

נאמר בחייבי גלות [במדבר לה ו] "לנוס שמה הרוצח", ונאמר בחייבי מיתות בית דין [שם לא]: "ולא תקחו כופר נפש רוצח, אשר הוא רשע למות, כי מות יומת" [בבית דין].

מה "רוצח" האמור בחייבי גלות — סומא פטור, אף "רוצח" האמור בחייבי מיתות בית דין — סומא פטור.

ורבי מאיר מאי טעמיה דאמר "בלא ראות" לרבות את הסומא, הרי אדרבה, משמעות הכתוב היא למעט את הסומא!?

ומפרשינן: כתב רחמנא: "בלא ראות" — למעוטי, כדאמרן; וכתב רחמנא [דברים יט ד]: "וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה [לעיר מקלט] וחי, אשר יכה את רעהו בבלי דעת, והוא לא שונא לו מתמול שלשום". והרי "בבלי דעת" משמע שבמקום אחר יש לו ידיעה היכן הוא מכה ולהיכן נופלת האבן שהוא זורק, וכאן אין לו ידיעה, למעוטי סומא שלעולם אינו יכול לדעת בבירור היכן הוא מכה.

הוי ליה מיעוט ["בלא ראות"] אחר מיעוט ["בבלי דעת"], וקיימא לך: כל היכא דכתב רחמנא כהאי גוונא: "אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות", לפיכך, אמר רבי מאיר: "בלא ראות" לרבות את הסומא.⁽²⁶⁾

מיעוט אחר מיעוט — לרבות — תוספות יומא ס א ד"ה תרי בשם רבינו שמואל ב. כתב הרמ"ה [סנהדרין מו א]: אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, כלומר שהמיעוט השני ממעט מן המיעוט הראשון, ונמצא מרבה בעיקר. [בפירושו המלבי"ם באילת השחר רלו פירש דבר זה, וב"אדרת אליהו" פרשת חוקת פסוק יט כתב כעין זה בשם הירושלמי: מה שלא כתיב ריבוי וכתב מיעוט אחר מיעוט, שהמיעוט השני אינו עוקר המיעוט הראשון לגמרי, רק שמרבה קצת. וראה פירוש נוסף ביד רמ"ה שהמיעוט השני מיותר ובא ללמד על הראשון שהוא ריבוי ולא מיעוט.]

27. מכות ז ב.

אף שהמעשה עליו הוא מתחייב, הוא העדות בשעה שהיה סומא, אם כן אף אם בייש כשהוא סומא יש לחייבו!?

ולפי המבואר בבבא בתרא קכח ב סומא פסול להעיד בכל עדות ופירש הרא"ש שהוא מדכתיב [ויקרא ה א]: "והוא עד או ראה" — להוציא את הסומא, אתי שפיר. [דרשא זו מקורה מתוספתא שבועות ג ו וכתבה רש"י נדה מט סוף עמוד ב.]

26. א. ואם תאמר: לא ליכתוב רחמנא שום מיעוט, וממילא מרבין סומא, ממשמעותיה ד"אשר יבא את רעהו ביער" — כל שהוא ראוי לבא אל היער!?

יש לומר: שמה הוה ממעטינן מכח שום דרשא או קל וחומר או בנין אב, להכי איצטריך

וכן היה רבי יהודה פוטר מכל דינים א-19 שבתורה, אינו דן ואין דנים אותו, ואין בית דין חייבים להזקק לדינו. (1)

מאי טעמא דרבי יהודה? אמר קרא [במדבר לה כד]: "ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם, על המשפטים האלה", הקיש הכתוב "משפטים" ל"מכה" ו"גואל הדם":

כל שישנו [שהוא שייך] במכה ובגואל הדם — ישנו במשפטים, כל שאינו במכה ובגואל הדם — אינו במשפטים, והיות וסומא נתמעט מדין מיתת בית דין, (2) אף ממשפטים

ד. ומאי טעמא דרבי יהודה דפטר סומא מחייבי מלקיות? אתיא בגזירה שוה "רשע" — "רשע" מחייבי מיתות בית דין.

נאמר בחייבי מיתות בית דין [שם]: "אשר הוא רשע למות", ונאמר בחייבי מלקיות [דברים כה ב]: "והיה אם בן הכות הרשע".

מה "רשע" האמור בחייבי מיתות בית דין — סומא פטור, אף "רשע" האמור בחייבי מלקיות — סומא פטור.

תניא איך [בריייתא נוספת]: רבי יהודה אומר סומא אין לו בושת.

המצות. [לפי זה ניחא לשון "וכן" בבריייתא]. וב"פני יהושע" תמה על תירוצם הראשון: הרי לפי מסקנתו של רבי יהודה, שוב אין צורך בגזירה שוה דעיניך, והרי אין אדם דורש גזירה שוה מעצמו, אלא צריך שיקבל אותה מרבו, ואיך יכול רבי יהודה לפטור את הסומא מכל המצות, היפך ממה שקיבל מרבו שיש לדרוש גזירה שוה דעיניך?!

ואפשר דרבי יהודה קיבל מרבו ש"עיניך" נמסר להדרש בגזירה שוה, אבל הוא לא קיבל ממנו באלו מילים נדרש גזירה שוה זו, או מה יש ללמוד מגזירה שוה זו [על פי "מגילת אסתר" על ספר המצות בשורש השני בשם "הליכות עולם" ד ב]. קא סלקא דעתיה דרבי יהודה דיש ללמוד פטורא דסומא מבושת בהך גזירה שוה, אך כאשר התחדש לו פטורא דסומא מכל המצות, חזר ודרש גזירה שוה זו לענין אחר.

וב"שיירי הקרבן" על הירושלמי [מכות פרק ב הלכה ה ד"ה בלא ראות]. כתב: וכי תימא גזירה שוה צריך לקבל מרבו, ולא שייך בו חזרה, יש לומר הכי קאמר, לא צריך גזירה שוה לפטור סומא, אבל איצטריך לה למילי אחרניא.

2. רש"י. משמע שרש"י מפרש את הפסוק על

1. א. ראב"ד. הקשו התוספות: מאחר ורבי יהודה פוטר את הסומא מכל דינים שבתורה, ודיני חבלות בכלל, אם מה הוצרך רבי יהודה ללמוד גזירה שוה "עיניך" — "עיניך" מעדים זוממים לפטור את הסומא מדין בושת?!

והנה לשיטת רש"י צח ב קטן שהזיק בקטנותו והגדיל חייב לשלם, ומסתבר דהוא הדין נמי סומא שהזיק ונתרפא חייב לשלם, אם כן שפיר איצטריך קרא לפוטרו מבושת, אף אם יתרפא — על פי "חירושי רבי מאיר שמחה".

ולפי שיטת הראב"ד דהא דסומא אין לו בושת, היינו בין ליתן — אם הוא בייש, בין ליטול — אם ביישו אותו, שפיר איצטריך קרא לפטור מי שבייש סומא — "פני יהושע". וקושיית התוספות היא לשיטתם [פו ב ד"ה סומא] שמבייש את הסומא חייב, וסבירא להו כהרא"ש [לקמן סימן ט] דקטן שהזיק והגדיל אינו מחוייב לשלם.

ב. וכתבו התוספות: ונראה לר"י שלבסוף חזר בו רבי יהודה ממה שהיה פוטרו מבושת לבד, כשמצא דרשה לפוטרו ממיתה וגלות אי נמי אי לאו דגלי גזירה שוה דעיניך לפטור סומא הוה סבא למדרש גבי גלות כרבי מאיר — וממילא סומא היה חייב בעונשי בית דין, בדינים ובכל